

Лекція (4 години)

Тема: Група англійського права

Питання:

- 1. Правова система Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії.*
- 2. Правова система Канади.*
- 3. Правова система Австралійського Союзу.*
- 4. Правова система Нової Зеландії.*
- 5. Правова система Кіпру.*

Англо-американська правова сім'я розподіляється на групи англійського й американського права.

Англійське право склалося в XI-XVI ст. шляхом виникнення й поєднання загального права, права справедливості, методики прецедентного права та формування централізованої судової системи із юристами-практиками. Його підвалиною виявилась теорія джерел права, яка не визнає кодифікації й основу джерел права вбачає у судовій практиці, судовому прецеденті із конкретної юридичної справи. Англійське право не розподіляється на публічне й приватне, цивільне й адміністративне, а складається тільки із загального права, права справедливості та статутного права.

До групи англійського права входять правові системи Великої Британії, Північної Ірландії, Канади (крім Квебеку), Австралії, Нової Зеландії, Антигуа та Барбуди, Багамів, Барбадосу, Белізу, Гренади, Домініки, Науру, Сент Кітц і Невісу, Тонги, Фіджі, Ямайки.

До цієї групи тяжіють також правові системи Гани, Гамбії, Нігерії, Сьєрра-Леоне, Танзанії, Бангладеш, Брунею, Індії, Пакистану, Сінгапуру тощо. Тут запозичене англійське загальне право взаємодіє з релігійними і традиційними правовими системами.

1. Правова система Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії

Державний устрій. Великобританія – унітарна держава. Англія, Шотландія, Уельс і Північна Ірландія є частинами Сполученого Королівства, яке склалось історично. Адміністративно-територіальний розподіл цих чотирьох країн різний. Англія та Уельс – це графства із населенням понад 1 млн. осіб кожне, які розподіляються на округи. Самостійною адміністративно-територіальною одиницею є Великий Лондон, який охоплює 32 міські райони і Сіті. Північна Ірландія розподіляється на округи, Шотландія – на області. Острів Мен і Норманські острови – самостійні адміністративні одиниці. Діє неписана конституція, складена із норм статутного права, найважливіші з них – Хабеас корпус акт 1679 р., Білль про права 1689 р., закон про успадкування престолу 1701 р., закони про парламент 1911 і 1949 рр., норми загального права і норми конституційних звичаїв. За формою правління Великобританія – конституційна парламентська монархія. Політичний режим – демократичний.

Глава держави – Королева (Король). Формально їй належать досить широкі повноваження: вона призначає Прем'єр-міністра та членів уряду, інших посадових осіб, скликає і розпускає Парламент, може накласти вето на законопроект, прийнятий Парламентом. Королева зазвичай відкриває сесії Парламенту, проголошує основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики. Вона є головнокомандувачем збройними силами, представляє країну в міжнародних відносинах, укладає й ратифікує договори з іноземними державами, проголошує війну й укладає мир, має право помилування. Однак ці її повноваження здійснює уряд, члени якого підписують видані Королевою акти і несуть за них відповідальність.

Законодавча влада належить двопалатному Парламенту. Палата общин обирає загальним голосуванням 650 депутатів. Право засідати в Палаті лордів набувається спадково або за призначенням Королеви. У жовтні 1999 р. Палата лордів скасувала інститут спадкових перів, внаслідок чого верхня

палата скоротилась від 1200 до 470 членів. Найважливіші функції Парламенту – ухвалення законів і контроль за діяльністю уряду. Правом законодавчої ініціативи користуються члени Парламенту і члени уряду, оскільки міністри повинні бути депутатами однієї із палат. Урядові законопроекти мають пріоритет: депутати, які не є членами уряду, можуть вносити законопроекти тільки один день на тиждень. Законопроект, схвалений Палатою общин, направляється в Палату лордів. Біллі відсилаються на підпис Королеві після ухвалення їх верхньою палатою. Контроль за діяльністю уряду здійснюється запитаннями до членів уряду, на які міністри дають усні пояснення на засіданнях палат й готують письмові відповіді, які публікуються у парламентських звітах. На початку кожної сесії депутати проводять дебати з приводу промови Королеви, у якій викладаються основні напрямки діяльності уряду.

Прем'єр-міністром стає лідер партії, яка отримала більшість місць у Палаті общин. За його порадою Королева призначає останніх членів уряду. У Великобританії розрізняються поняття «уряд» і «кабінет». Кабінет діє всередині уряду. До його складу входять Прем'єр-міністр і основні міністри. Склад уряду – набагато ширший: якщо число членів Кабінету сягає 18-25 осіб, то уряду – близько 100. Фактично усі питання внутрішньої і зовнішньої політики країни вирішуються на засіданнях Кабінету, який керує діяльністю державного апарату, розробляє найважливіші законопроекти, вирішує зовнішньополітичні питання. Кабінет бере участь у законотворчій діяльності, видає різні акти відповідно до повноважень, делегованих йому Парламентом, створюючи тим самим делеговане законодавство. Уряд відповідальний перед нижньою палатою Парламенту. У випадку винесення Палатою общин вотуму недовіри він повинен подати у відставку.

У кожному графстві, окрузі, області діють виборні ради, які займаються справами місцевого значення. Наприкінці 1990-років у Великобританії розпочалась крупна державно-правова реформа, покликана наділити деякі історичні частини Королівства державно-політичною автономією. Парламент

Великобританії офіційно передав частину повноважень Законодавчій асамблеї Північної Ірландії, що повинно було покласти край 25 рокам прямого правління Лондону в Ольстері. У 1997 р. проведені референдуми про створення парламенту Шотландії та асамблеї Уельсу, в результаті чого у 1999 р. були обрані відповідні органи. Однак ступінь отриманої політичної автономії є різним: у Шотландії вона досить значна, в Уельсі рудиментарна – асамблея є лише дорадчим органом.

На острові Мен також існує свій власний, найстаріший у світі парламент – Тинвальд (Tynwald), що складається із призначеного Короною Лейтенант-губернатора та 2 палат. Верхня палата – Законодавча рада включає єпископа, генерального атторнея, місцевих суддів та 7 членів, обраних нижньою палатою. Остання складається із 24 депутатів, обраних на 5 років. Парламент приймає закони, які потребують схвалення Королеви у Раді. Роль конституції острова Мен відіграє Конституційний акт 1960 р. На островах Джерсі та Гернсі законодавча влада представлена однопалатними асамблеями, виконавча – комітетами, що затверджуються асамблеями.

Правова система. У Великобританії та Північної Ірландії поряд із англійським правом, що діє в Англії та Уельсі, функціонує як абсолютно самостійна система право Шотландії. Особливостями відрізняється і англійське право, яке діє у Північній Ірландії. Основними джерелами англійського права є судові прецеденти, тобто рішення вищих судів, що мають обов'язкову силу для них самих і нижчих судів, статути – законодавчі акти британського Парламенту і акти делегованого законодавства, які видаються виконавчими органами влади. В системі судових прецедентів відрізняються норми загального права, яке почало формуватись ще в XI ст. і сьогодні відіграє основну роль або доповнює законодавство у різних галузях правового регулювання, і норми так званого права справедливості, що складалось із рішень Суду канцлера, який існував від XV ст. до судової реформи 1873-1875 рр. Внаслідок цієї реформи відбулось формальне злиття права справедливості із загальним правом, однак і понині воно істотно

продовжує регулювати інститути довіреної власності, відшкодування збитку, нанесеного порушенням зобов'язання і інші інститути цивільного права. У ході багатовікового розвитку англійського прецедентного права склались численні, часто суперечливі, але в цілому досить ефективні правила, що регламентують силу й обов'язковість судових рішень, способи їх тлумачення, застосування тощо.

Важливу роль у розвитку системи загального права відіграли судові звіти, які почали збиратись від кінця XIII ст. З 1870 р. видаються «Судові звіти» про рішення вищих судів, на які зазвичай і посилаються як на прецеденти в наступних судових постановах. Публікуються також «Щотижневі судові звіти», «Усі англійські судові звіти, «Судові звіти по Північній Ірландії» та інші видання приватного характеру. Довгий час саме прецеденти слугували основним регулятором правових відносин. Англійське ж законодавство було додатковим джерелом права. Воно представляло собою аж до початку XIX ст. постійно зростаюче зібрання невпорядкованих, погано узгоджених між собою статутів, які приймались з XIII ст.

Англійська буржуазна революція XVII ст. не змінила взаємовідносин між прецедентами та законодавчими актами, які зберігають своє значення й сьогодні. Лише починаючи з 30-х рр. XIX ст. англійське законодавство зазнало послідовних перетворень у багатьох його найважливіших галузях. Протягом кількох десятиліть були видані законодавчі акти, які консолідували правові норми з найбільш значних інститутів цивільного й кримінального права. Однак вони не кодифікувались, а вбирали в себе норми окремих правових інститутів, раніш розсипаних в численних законодавчих актах, а нерідко і сформульованих у нормах прецедентного права. Внаслідок цього до кінця XIX – початку XX ст. законодавчим регулюванням була охоплена більшість галузей англійського права. Серед такого роду актів – закони про сімейні відносини 1857 р., про партнерство 1890 р., про продаж товарів 1893 р. тощо.

Внаслідок цього законодавство стало у багатьох відношеннях більш важливим джерелом права, ніж норми, сформульовані у прецедентах. Однак судовий прецедент не втратив свого значення. Усі знову прийняті законодавчі акти неодмінно обростають величезною кількістю судових прецедентів, без яких вони просто не можуть функціонувати, оскільки ті тлумачать, уточнюють і розвивають лаконічні законодавчі формулювання. Протягом ХХ ст. серед джерел англійського права істотно зростає і роль делегованого законодавства. Вищою його формою вважається «наказ в Раді», що видається урядом від імені Королеви й Таємної ради. Численні акти делегованого законодавства видаються міністерствами та іншими виконавчими органами за уповноваженням Парламенту.

За останні десятиліття англійське законодавство набуває все більше систематизованого характеру. У 1965 р. була створена Правова комісія для Англії (одночасно аналогічна комісія була запроваджена і для Шотландії), якій доручено готувати проекти крупних консолідованих законодавчих актів у різних галузях права, з тим, щоб у перспективі «провести реформу усього права Англії аж до його кодифікації». Паралельно з нею діють комітети з перегляду цивільного і кримінального законодавства, а також різні королівські комісії, яким доручається підготовка звітів про стан законодавства з визначених питань і внесення відповідних пропозицій. Однак до цього часу жодна галузь англійського права не кодифікована повністю.

Специфічну сферу англійського права складає собою законодавство про компанії, які відіграють найважливішу роль в економіці країни. Протягом століть воно піддавалось неодноразовим перетворенням. Нині центральне місце у цій сфері посідає Закон про компанії 1985 р., у якому докладно регламентуються питання утворення і реєстрації компаній, їх злиття і розділення і разом з тим встановлюються правові рамки їхньої підприємницької діяльності. Значну роль в регулюванні торгових і фінансових відносин відіграють Закон про векселі 1881 р. та Закон про

споживчий кредит 1974 р., що вирішує численні питання кредитування, продажу товарів у розстрочку й одночасно спрямований на відомий захист прав споживачів. Після Другої світової війни у Великобританії був виданий ряд актів з управління націоналізованими галузями виробництва й окремими підприємствами. Виданий у 1968 р. Закон про промисловий розвиток передбачає надання фінансової підтримки найбільш ефективним галузям виробництва і сприяння розвитку районів, у яких складається несприятлива економічна кон'юнктура.

У сфері сімейних відносин нині діють Закон про шлюб 1949 р., Закон про реформу сімейного права 1969 р., Закон про визнання шлюбу недійсним 1971 р., Закон про розлучення та роздільне проживання подружжя 1971 р., Закон про майнові відносини подружжя 1973 р., Закон про реформу сімейного права 1987 р. За останні десятиліття значно розширились права заміжніх жінок, а також можливості розірвання шлюбу. У регулюванні трудових відносин важлива роль належить як законодавству, так і прецедентному праву, яке формується у ході судового розгляду трудових спорів. В деяких галузях виробництва найважливіші умови праці закріплюються в колективних договорах. В інших галузях виробництва існують лише індивідуальні трудові угоди підприємців з працівниками, для яких особливого значення набувають загальні норми, що містяться в парламентських актах. Чинні закони в області трудових відносин були видані головним чином після Другої світової війни. У 1971 р. був прийнятий Закон про відносини в промисловості, який передбачав обов'язкову реєстрацію профспілок, їх звітність перед державними установами і уводив ряд важливих обмежень їх діяльності на підприємствах, перш за все щодо проведення страйків. Цей закон був скасований у 1974 р. У той же час були прийняті закони про профспілки й трудові відносини 1974 і 1976 рр., про захист зайнятості 1975 і 1976 рр., ряд актів спрямованих на заборону дискримінації за ознакою статі, расової приналежності тощо. Ними була скасована обов'язкова реєстрація профспілок, розширене право на страйки, у

тому числі визнана законність деяких раніш заборонених видів. У 1980-ті роки були видані закони про зайнятість 1980, 1982 і 1988 рр., про профспілки 1984 р., про заробітну платню 1986 р. і нормативні акти про пікетування 1980 р., про закритий цех 1980 і 1083 рр. тощо. Вони знову обмежили права профспілок, право на пікетування й страйки, визнали незаконними політичні страйки і страйки солідарності.

Після Другої світової війни розвивалась система соціального забезпечення. У 1977 р. виданий Закон про національну службу охорони здоров'я, доповнений Законом про охорону здоров'я 1980 р., у 1985 р. – Закон про соціальне забезпечення, у 1975 р. – Закон про нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, у 1970 р. – Закон про хронічних хворих та інвалідів 1970 р. За останні десятиліття у Великобританії великий розвиток отримало законодавство про охорону довкілля.

Розвиток кримінального права в Англії проходив особливими шляхами. Англійська революція XVII ст. не торкнулась феодального права. Значне число злочинних дій в Англії переслідувалось за нормами або загального права, або численних статутів. Система санкцій відрізнялась жахливою жорстокістю. Понад 200 статутів передбачали єдину міру покарання – страту шляхом публічного спалення, колесування, четвертування тощо. Страта визнавалась «основним» покаранням, а всі інші – другорядними. До їх числа відносились каторжні роботи, заслання на галери, тюремне ув'язнення, публічне побиття та інші тілесні покарання. Тільки в період між 1830 і 1880 рр. внаслідок послідовного видання окремих парламентських актів була здійснена справжня реформа кримінального законодавства. У ході реформи було скасовано декілька сотень застарілих статутів, які замінили консолідованими актами, що передбачали відповідальність за окремі групи злочинів – крадіжок, підробки, пошкодження майна, підробка грошей, злочини проти особи. Були скасовані смертна кара за майнові злочини, крім тих, що супроводжувались насиллям, ушкодження тіла і зганьблення – клеймування, виставляння у ганебного стовпа тощо, хоча й збереглось

побиття батогами. У 1857 р. було скасоване заслання у колонії, залишилися каторжні роботи і тюремне ув'язнення. Однак спроба видання кримінального кодексу для Англії виявилась безрезультатною. Подальший розвиток англійського кримінального законодавства продовжується шляхом видання нових консолідуючих актів або актів, що вносять зміни до раніш виданих статутів. Серед чинних кримінальних законів переважну частину складають акти, прийняті у ході реформи 1830-1880-х років і після неї, хоча мають місце і більш ранні, найстаріший із яких – Закон про державну зраду 1351 р.

До найважливіших чинних законів, що регулюють переважно питання загальної частини кримінального права, можуть бути віднесені наступні: Закон про кримінальне право 1967 р., Закон про кримінальне право 1977 р., Закон про злочинний замах 1981 р., Закон про компетенцію кримінальних судів 1973 р., Закон про покарання за злочини 1997 р., Закон про виправлення правопорушників 1974 р. Велике число питань, що відносяться до призначення і виконання покарань, регулюється нормами парламентських актів, що періодично видаються під назвою «Закони про кримінальне правосуддя» – 1948, 1967, 1982, 1988 і 1991 рр. Відповідний акт 1994 р. носить назву «Закон про кримінальне правосуддя та громадський порядок».

До найважливіших законів, якими переважно визначається відповідальність за конкретні види чи групи злочинів, можуть бути віднесені: Закон про вбивство 1957 р., Закон про злочини проти особи 1861 р., Закони про статеві злочини 1956, 1967, 1976 і 1985 рр., Закон про викрадення дітей 1984 р., Закони про крадіжку 1968 і 1978 рр., Закон про злочинне нанесення збитку майну 1971 р., Закон про державну зраду 1351 р., Закони про охорону державної таємниці (офіційні секрети) 1911 р., 1920, 1939 і 1989 рр., Закон про громадський порядок 1986 р., Закон про неправдиві повідомлення 1988 р., Закон про підробку грошей 1981 р., Закони про зловживання наркотиками 1971 р. та про злочинне розповсюдження наркотиків 1986 р., Закон про расові відносини 1976 р., Закон про банківську справу 1979 р., Закони про дорожній рух 1988 р. та про порушення правил дорожнього руху 1988 р.,

Закон про контроль над забрудненням довкілля 1974 р., Закон про диких тварин та рослин 1974 р., Закон про сторожових собаках 1975 р.

Одне із найважливіших перетворень англійського кримінального права останніх десятиліть – скасування розподілу злочинних дій на фелонії і місдимінори Законом про кримінальне право 1967 р. Розподіл на фелонії і місдимінори мав архаїчний характер, оскільки до фелонії відносились злочинні дії, які колись, наприкінці XVIII ст., карались смертною карою та конфіскацією майна, а до місдимінорів – усі останні. Внаслідок цього всередині XX ст. кишенькова крадіжка у церкві могла бути визнана фелонією, а найнебезпечніша шахрайська операція, що нанесла величезні збитки – місдимінором. Віднесення ж злочинної дії до тієї чи іншої категорії мало досить істотні процесуальні та інші наслідки, що не відповідали ані його небезпеці, ані встановленому покаранню. Скасувавши розподіл на фелонії та місдимінори, англійський законодавець визначив нову класифікацію злочинних дій. До так званих «арештних» злочинів віднесені дії, за які загрожує позбавлення волі на термін понад 5 років. Відносно них встановлені особливі правила здійснення арешту, звідкіля і походить їхня назва, що дозволяють затримувати підозрюваного за відсутності судового наказу, обмежена можливість звільнення під заставу тощо. Всі інші злочини отримали назву «неарештних». Означений розподіл впливає і на регулювання ряду кримінально-правових інститутів, наприклад, співучасті, відповідальності за недонесення.

Істотне значення має також класифікація, яка проводиться на процесуальній основі, – на злочини, що переслідуються із звинувачувальним актом і розглядаються судом присяжних або в порядку сумарного провадження – магістратами, а також дії «змішаної юрисдикції», які можуть переслідуватись у будь-якому із двох означених порядків. Основні елементи нинішньої системи покарань в Англії – позбавлення свободи, пробація і штраф. Як додаткові покарання використовуються позбавлення прав водити автомобіль, займатись певною діяльністю, наказ про виконання робіт в

громадських інтересах від 40 до 240 годин. Смертна кара у 1965 р. була скасована тимчасово, а в 1969 р. – постійно. Сьогодні в Англії продовжують діяти статuti, що передбачають смертну кару за державну зраду, піратство й підпал королівських будинків, але смертні вироки за такі злочини вже протягом десятиліть не виносяться. Позбавлення свободи відбувається в установах з різною строгістю режиму, однак каторжні роботи з 1948 р. скасовані. Пробація, буквально – перевірка, випробування є однією із форм умовного засудження в Англії. Порушник умов пробації, призначеної зазвичай терміном на 3 роки, може бути підданий штрафу або іншим заходам, не пов'язаним з позбавленням волі. З 1973 р. застосовується також відкладання виконання вироку про позбавлення волі або штрафу.

Джерелами кримінально-процесуального права в Англії служать перш за все законодавчі акти, які часто регулюють одночасно і питання судоустрою. До їх числа відносяться закони про Верховний суд 1981 р., про магістратські суди 1980 р., про присяжних 1974 р. з наступними змінами, про оскарження кримінальних справ 1968 р., а також закони про кримінальне правосуддя 1985 р. й особливо – про поліцію та докази у кримінальних справах 1984 р., Закон 1988 р., закони про переслідування за злочини 1985 р., про відправлення правосуддя 1985 р., про поліцію та докази у кримінальних справах 1984 р., Закон про поліцію та магістратські суди 1994 р., Закон про кримінальний процес та розслідування 1996 р. Джерелами цивільного процесуального права в Англії є перш за все законодавчі акти про судоустрій: Закон про Верховний суд 1981 р., Закон про суди графств 1984 р., Закон про суди та юридичні послуги 1990 р., закони про відправлення правосуддя 1985 р., правила Верховного суду та інших судів.

Право Шотландії. Право Шотландії істотно відрізняється від англійського права. Воно виникло як самостійна система принципів і судових прецедентів на базі практики шотландських судів, які використовували відповідно до місцевих умов численні положення й інститути римського права. Наступний сильний вплив англійського права не змінив самостійної

природи загального права Шотландії. Воно істотно відрізняється від англійського загального права змістом, термінологією і особливо принципами застосування його судами. Шотландське право виявляє більше схожості з правом континентальних європейських держав, хоча і відносно нього представляє собою абсолютно самостійну систему. Його важлива особливість полягає в охопленні не тільки судових прецедентів, але й деяких трактатів шотландських юристів з винятковим авторитетом.

Поряд із загальним правом зростаючу роль відіграють законодавство і підзаконні акти. Разом з тим в Шотландії регулювання відносин власності істотно відрізняється від чинного англійського законодавства. В області торгівельних відносин та авторського права, навпаки, вплив англійського права є абсолютним. Тут отримав широке розповсюдження інститут довірчої власності, хоча і з певними відмінностями. Деякі види договорів ведуть своє походження від римського права, інші регулюються правилами англійського права. Відповідальність за правопорушення регулюються своєрідними нормами, лише частково тотожними із англійським правом. В Шотландії традиційно допускається не тільки укладання шлюбу шляхом релігійного обряду чи цивільної реєстрації, але й визнання його дійсним внаслідок фактичного сумісного проживання. Як підстава для розлучення передбачається досить широкий перелік обставин. Відносно успадкування традиційно визнається свобода заповіту, обмежена лише обов'язковою долею чоловіка (дружини) і дітей, що пережили померлого. Заповіт, укладений у письмовій формі, не вимагає присутності свідків його оформлення. З 1964 р. скасована перевага в успадкуванні старших дітей та осіб чоловічої статі, яка зберігалась від Середніх віків.

Кримінальне право і більшість інших галузей шотландського права залишається некодифікованим. Коло дій, що визнаються злочинами, визначається у більшій мірі статутами, однак ознаки більшості злочинів перелічені у нормах загального права. Численні питання Загальної частини трактуються в Шотландії інакше, ніж в англійському праві. Ніколи не

визнавалась традиційна класифікація злочинних дій, розподіл на фелонії і місдимінори, істотно відрізняються види замірів і пом'якшуючих обставин, відповідальність за співучасть тощо. Значно відрізняється від англійської і систематизація видів конкретних злочинів та їх ознаки, у тому числі стосовно найбільш небезпечних і розповсюджених – вбивства, крадіжки, шахрайство. Кримінальний процес в Шотландії у своїх основних рисах історично є більш близьким до французької системи судочинства. Юридичними джерелами для нього до недавнього часу слугували Судові правила 1936 і 1965 рр., однак британський парламент видав Закон про кримінальний процес для Шотландії 1975 р., що представляє фактично КПК, який увібрав норми як законодавства, так і прецедентного права. Доповненням до нього виявились закони про кримінальне правосуддя для Шотландії 1980 і 1987 рр. Таким чином, на відміну від Англії, норми кримінального процесу в Шотландії сьогодні кодифіковані.

Цивільний процес в Шотландії, який раніш багато запозичив із римського права, нині регулюється в основному некодифікованими законодавчими актами, судовими правилами, нормами шотландського прецедентного права, що своєрідно трактують питання допустимості й оцінки доказів і ряд інших процесуальних інститутів.

Право Північної Ірландії. У Північній Ірландії право має лише деякі відмінності від власне англійського. Суди Північної Ірландії як джерела права використовують не тільки британське законодавство, але й акти ірландського парламенту. Використовуються як джерела права і судові прецеденти, які охоплюють рішення ірландських судів. Рішення шотландських судів в Північній Ірландії мають силу лише «переконуючого», а не «зобов'язуючого» прецедента. Сьогодні британським Парламентом видаються для Північної Ірландії закони, які копіюють акти, прийняті ним для Англії та Уельсу. Виняток складають лише акти надзвичайного законодавства, викликаного до життя спробами вирішити проблеми Північної Ірландії насильницькими методами. Деякі з них діють тільки на

території Північної Ірландії, інші – на усій території Об'єднаного Королівства і, нарешті, мають місце такі, що діють на останній території Об'єднаного Королівства, окрім Північної Ірландії. У надзвичайних законах, зокрема, у Законі про попередження тероризму 1989 р. і в Законі про Північну Ірландію 1978 р. численні питання кримінального права та процесу регулюються особливим чином. В них міститься перелік організацій, діяльність яких заборонена в Північній Ірландії або на усій території Об'єднаного Королівства. Членство у цих організаціях, їх фінансова й інша підтримка караються як серйозні самостійні злочини. У сфері кримінального процесу ці акти періодично розширювали повноваження поліції здійснювати арешти і обшуки, запроваджували позасудові або спрощені форми розгляду деяких категорій кримінальних справ, істотно обмежили право на захист і компетенцію суду присяжних. У 1996 р. був виданий новий Закон про попередження тероризму.

Судова система. До прийняття Закону про Конституційну реформу 2005 р. вищою судовою інстанцією в Об'єднаному Королівстві була Палата лордів. Вона приймала до розгляду апеляції, головним чином з питань права, на постанови у цивільних та кримінальних справах, винесені апеляційними інстанціями Англії й Уельсу, а також – тільки у цивільних справах – Шотландії. Від імені Палати справи розглядались судом Палати лордів, який складався із досвідчених юристів, як правило, членів Апеляційного суду. Верховний суд Англії й Уельсу, очолюваний лордом-канцлером як головою, охоплював 3 самостійні судові установи – Апеляційний суд, Високий суд і Суд корони. Апеляційний суд розглядав апеляції на постанови інших судів. Вищий суд має три відділення – королівської лави, канцлерське й сімейне. Відділення королівської лави розглядає по першій інстанції найскладніші цивільні справи і апеляції на вироки магістратських судів у кримінальних справах. Канцлерське відділення слухає як суд першої інстанції цивільні справи, пов'язані з управлінням майном, довіреною власністю, діяльністю компаній, банкрутствами тощо. Сімейне відділення зайняте розглядом скарг

на рішення магістерських судів з усіх питань сімейних відносин. У Відділенні королівської лави за певних умов справа може слухатись з участю присяжних. З 2005 р. функції Апеляційного комітету Палати Лордів передано створеному Верховному суду Об'єднаного Королівства.

Суд корони розглядає як перша інстанція, обов'язково за участю присяжних – в інших англійських кримінальних судах присяжних немає, справи про злочини, які переслідуються за звинувачувальним актом, тобто про найбільш серйозні злочини, а також апеляції на вироки й рішення магістратських судів. Засідання суду присяжних проводяться під головуванням судді за участю у процесі 10 або 11 присяжних. Виправдувальні вироки, винесені судом присяжних, апеляційному суду не підлягають. Якщо не вимагається участь присяжних, справи в Суді корони розглядаються суддями одноосібно. справи в Суді корони слухають судді Високого суду, окружні судді, а також рекордери – юристи, що виконують обов'язки суддів спільно. Апеляційні скарги судді або рекордери розглядають за участю 2-4 мирових суддів.

Усі названі суди відносяться до категорії вищих. Нижчими в Англії та Уельсі є суди графств і магістратські суди. Суди графств – основні органи цивільного правосуддя, де по першій інстанції розглядається близько 90 % цивільних справ. Їхня компетенція обмежена у порівнянні з Високим судом, який також розглядає цивільні справи як перша інстанція, обсягами позовів, що відрізняються в залежності від категорії останніх. Рішення судів графств можуть бути оскаржені в Апеляційний суд, але тільки за згодою суду, що виніс рішення, і лише з питань права або допустимості доказів. Магістратські суди розглядають у сумарному порядку без присяжних основну масу кримінальних справ. Вони можуть присуджувати лише штраф або позбавлення волі на термін до 6 місяців. Якщо магістрати доходять висновку, що звинувачуваний заслуговує на більш суворе покарання, вони передають справу до Суду корони. Магістрати проводять також попереднє слухання справ про злочини, які переслідуються звинувачувальним актом. Магістрати

у своїй більшості не зобов'язані мати юридичну освіту. Особливу нечисленну групу складають платні магістрати, які призначаються тільки із юристів і розглядають справи одноосібно. Деякі магістратські суди за рішенням зборів суддів отримують право розглядати справи про правопорушення неповнолітніх. До складу такого суду обов'язково включається одна або дві жінки-судді. Цей суд розглядає справи про правопорушення, скоєні підлітками і молодими людьми у віці до 21 року.

Поряд з названими судами загальної юрисдикції в Англії і Уельсі мають місце спеціалізовані суди різної компетенції. Деякі з них носять назву трибуналів, що підкреслює їхню другорядність. У 1964 р. були запроваджені промислові трибунали, трибунали з трудових спорів. Особливе місце серед установ спеціальної юрисдикції посідає Суд із розгляду скарг на обмеження свободи підприємництва. У 1967 р. була запроваджена Служба парламентського уповноваженого у справах адміністрації. За допомогою своїх співпрацівників уповноважений здійснює розслідування скарг на дії урядових установ, зазвичай після відповідного звернення до нього члена Палати общин. Про результати такого розслідування парламентський уповноважений доповідає депутату, який до нього звернувся, відповідній урядовій установі, а в деяких випадках – Палаті общин.

Усі суддівські посади у Великобританії заміщуються за призначенням. Судді вищих судів призначаються Королевою за рекомендацією лорда-канцлера, нижчих судів – лордом-канцлером. Традиційно судьями вищих судів могли бути лише адвокати привілейованої категорії – баристери, але сьогодні можливість обійняти суддівську посаду більш високого рівня за певних умов надана і солісіторам. Судді Верховного суду призначаються з числа баристерів з не менше ніж 10-річним стажем, окружні судді – із числа баристерів з таким же стажем або з числа рекордерів, які обіймають цю посаду не менше 3 років. Рекордером, тобто частково зайнятим у суддівській роботі, може бути призначений або баристер із не менше ніж 10-річним стажем, або солісітор з таким же стажем. Судді вищих судів призначаються

на посаду довічно. У віці 72 і 75 років, в залежності від посади, вони йдуть у відставку, а до цього можуть бути усунуті з посади лордом-канцлером з причини недієздатності або за недостойну поведінку.

Розслідування кримінальних справ здійснюється поліцією. Традиційно звинувачення в англійських судах з більшості кримінальних справ підтримувалось або поліцією, або окремими громадянами, і тільки у найбільш серйозних злочинах – відомством директора публічних переслідувань. Закон про переслідування за злочини 1985 р. запровадив для Англії та Уельсу службу державних – «коронних» – обвинувачів, очолювану директором публічних переслідувань, який призначається генеральним атторнеєм і працює під його керівництвом. Основна функція державних обвинувачів підтримувати звинувачення в судах усіх рівнів у справах, розслідуваних поліцією, а також збуджувати кримінальні справи і брати участь у їх розслідуванні. У 1988 р. у Великобританії було створене ще одне відомство – Бюро крупного шахрайства, яке відповідає тепер за розслідування і кримінальне переслідування у найбільш складних справах відповідної категорії злочинів. Воно є незалежним державним департаментом і його директор здійснює свої повноваження під управлінням генерального атторнея.

Функції представників сторін у цивільному процесі, захисту у цивільних справах й надання інших послуг виконуються адвокатами, які в Англії здавна розподіляються на дві категорії – баристерів і солісітерів. Барристери – це юристи, що мають виняткове право виступати у вищих судових інстанціях. Як і солісітери, вони мають право виступати також у судах нижчих інстанцій. Для того щоб стати баристером, необхідно пройти стажування у досвідченого барристера, довгий курс навчання і після здачі відповідних екзаменів бути прийнятим у члени одного із чотирьох об'єднань, що входять до корпорації баристерів. Діяльність баристерів пов'язана з численними традиційними правами та обмеженнями. Вони повинні спілкуватись з клієнтами через солісіторів, носити тогу і перуку тощо. Найбільш досвідчені

і кваліфіковані баристери призначаються Королевою за рекомендацією лорда-канцлера на посаду «королівського радника», що дає їм додаткові повноваження та привілеї. Корпорація баристерів є самостійною й очолюється радою баристерів. Соліситори – значно більш численна категорія юристів. Вони дають консультації своїм клієнтам, часто на постійній основі, готують до слухання цивільні і кримінальні справи в інтересах своїх клієнтів, виступають від імені звинувачення або захисту, а також як представники інтересів сторін в судах нижчих інстанцій. Корпорація соліситорів очолюється Юридичним товариством, що управляється виборною радою. Кандидати у соліситори повинні мати юридичну освіту або пройти курс навчання у Юридичному товаристві. Вони складають спеціальні екзамени і проходять 2-річне стажування.

За останні роки великого розвитку отримала система надання безоплатної або пільгової юридичної допомоги незаможним. Відповідно до прийнятого у 1988 р. Закону Рада з юридичної допомоги незаможним, призначена із досвідчених баристерів і соліситерів, створює спеціальний фонд, із якого і розподіляє кошти на надання безоплатної або пільгової юридичної допомоги. Така допомога в Англії надається у кримінальних і цивільних справах за можливої перевірки майнового стану особи, яка звернулася за юридичною допомогою.

Судова система Шотландії істотно відрізняється від англійської і зберігає по відношенню до неї значну самостійність. У кримінальних справах як вищій і остаточній інстанції виступає Високий суд юстиціаріїв – глав виконавчої або судової влади за відсутності Короля або за його дорученням на території Ірландії або Шотландії. Суддя цього суду разом із 15 присяжними по першій інстанції слухає справи про найбільш серйозні злочини, які переслідуються обвинувачувальним актом. Як апеляційна інстанція Високий суд юстиціаріїв розглядає скарги на вироки будь-яких шотландських судів, у тому числі винесені суддею цього ж суду.

Вища судова інстанція у цивільних справах – Сесійний суд, який має зовнішню і внутрішню палати. У зовнішній палаті судді розглядають справи по першій інстанції одноосібно або за участю 12 присяжних. У внутрішній, яка складається із найбільш досвідчених і кваліфікованих суддів, у колегіях із 4 членів розглядаються скарги на рішення суду зовнішньої палати. Постанови Сесійного суду можуть бути оскаржені у британську Палату лордів. Важлива ланка судової системи Шотландії – шерифські суди. У сфері кримінальної юстиції вони розглядають за участю 15 присяжних справи про злочини, які переслідуються за обвинувачувальним актом, або ж одноосібно – справи про злочини, що переслідуються у порядку сумарної юрисдикції. Нижчою інстанцією у кримінальних справах в Шотландії є окружні суди, які розглядають справи про незначні правопорушення. Платні магістрати і мирові судді мають право розглядати також деякі категорії цивільних спорів, частіш за все сімейного характеру. Судді шотландських судів призначаються на посади британським монархом за рекомендацією державного секретаря у справах Шотландії або, коли мова йде про мирових суддів, самим державним секретарем.

У Шотландії, на відміну від Англії й Уельсу, вже давно існує розвинена система органів публічного кримінального переслідування. Її очолює лорд-адвокат і генеральний солісітер Шотландії як його заступник, а на місцях – прокуратори-фіскали. Органи публічного кримінального переслідування приймають рішення про доцільність передавати до суду і підтримувати обвинувачення у справі, розслідуваній поліцією. Обвинувачення у Високому суді юстиціаріїв підтримує генеральний солісітор Шотландії або помічники лорда-адвоката. У шерифських, а іноді і в окружних судах обвинувачення підтримується прокураторами-фіскалами, які користуються великою самостійністю. Лорд-адвокат, генеральний солісітор і прокуратори-фіскали можуть брати участь і в процесах у цивільних справах, виступаючи на захист «Корони» або «публічного інтересу».

Функції захисників обвинувачуваного у кримінальних справах і представників сторін у цивільному процесі виконують професійні підготовлені юристи. Як і в Англії, вони розподіляються на дві категорії – адвокатів і солісіторів. Подібно до англійських баристерів, адвокати мають право виступати у будь-яких судах і давати поради й висновки з адресованих їм правових питань. Найбільш досвідчені адвокати за представленням лорда-генерального судді призначаються королівськими радниками. Солісітори виконують в основному функції повірених і готують справи до слухання. Вони мають право виступати у шерифських і інших судах.

Судова система Північної Ірландії. Судова система Північної Ірландії багато в чому копіює англійську. Верховний суд включає в себе Високий суд із відділеннями королівської лави, канцлерським і сімейним, Апеляційний суд і Суд корони. Усі вони наділені функціями, аналогічними функціям відповідних англійських судових інстанцій. Цивільні справи, окрім найбільш важливих, розглядають суди графств, незначні кримінальні справи і деякі дрібні цивільні спори – магістратські суди. Організація діяльності та процедура розгляду справ у судах графств та магістратських судах дещо відрізняються від заведених в англійських судах.

Вища апеляційна інстанція для судів колоній, залежних територій і деяких держав, що входять до Співдружності, – Судовий комітет Таємної ради, очолюваний лордом-канцлером. Його думки у спірних правових питаннях, що виникають під час розгляду конкретних судових справ, носять характер рекомендацій, однак вважаються досить авторитетними.

2. Правова система Канади

Державний устрій. Канада входить до складу Співдружності, очолюваної Великобританією. За формою державно-територіального устрою Канада є федерацією у складі 10 провінцій, одна із яких, Квебек – із франкомовною більшістю, і 2 територій. У кожній провінції є своя конституція, виборна легіслатура, уряд, діє призначений центральною

владою лейтенант-губернатор. Провінції можуть вирішувати самостійно питання щодо охорони здоров'я, соціального забезпечення, використання природних ресурсів на своїй території, оподаткування. Конституція Канади складається із низки законодавчих актів. Найважливіші із них – Квебекський закон 1774 р., Конституційний закон 1791 р., Закон про об'єднання Канади 1840 р., Закон про Британську Північну Америку 1867 р. і Конституційний закон 1982 р.

За формою правління Канада – конституційна парламентська монархія. Відповідно до Конституційного закону 1982 р., главою держави є Королева (Король) Великобританії, яку представляє в Канаді Генерал-губернатор. Його призначає Королева за порадою Прем'єр-міністра. Термін його повноважень – 5 років, але за вимогою глави Уряду він може бути відсторонений від посади і раніше. Генерал-губернатор затверджує законопроекти, скликає нижню палату Парламенту і має право розпустити її до закінчення строку повноважень, призначає Прем'єр-міністра і вищих посадових осіб. Він вирішує питання зовнішньої політики, ратифікує міжнародні договори, призначає дипломатичних представників. Йому належить право помилування. Однак діяльність Генерал-губернатора носить багато в чому формальний характер.

Законодавча влада належить Королеві в особі Генерал-губернатора і Парламенту. Парламент Канади складається із Палати общин і Сенату. Триста один (301) депутат Палати общин обирається загальним голосуванням на 5 років. У складі Сенату – 104 особи, призначених Генерал-губернатором довічно. Сенатори представляють інтереси провінцій. Сенатором може бути особа не старіша 75 років, що мешкає у провінції не менше 30 років і володіє нерухомим майном як мінімум на 4 000 доларів. Палати володіють рівними правами. Парламент видає закони, ухвалює бюджет, створює Уряд і контролює його діяльність, вирішує питання зовнішньої політики. Законопроекти представляються на розгляд окремими

депутатами й Урядом. Фінансові законопроекти вносяться тільки Урядом. Білль, схвалений обома палатами, затверджується Генерал-губернатором.

Виконавча влада належить Королеві в особі Генерал-губернатора і здійснюється Урядом – Кабінетом міністрів. До його складу входять Прем'єр-міністр, міністри – глави окремих міністерств і міністри без портфелів. Прем'єр-міністр призначається Генерал-губернатором. Ним стає лідер партії, яка отримала на виборах більшість місць у Палаті общин. Він формує Уряд із числа найбільш видних членів своєї партії. Засідання Кабінету проводять приблизно один раз на тиждень. Фактично Уряд виконує усі функції Генерал-губернатора: від його імені скликає і розпускає Парламент, призначає на вищі державні посади, визначає основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики, керує армією і федеральною поліцією. Він володіє і деякими правами Парламенту: може, виконуючи закон, видавати різні розпорядження, що стосуються найважливіших питань державного життя. Він є відповідальним перед Парламентом. Якщо Палата общин висловить недовіру Уряду, він повинен піти у відставку. Прем'єр-міністр може вимагати відставки будь-якого члена Уряду. Відставка самого глави Уряду тягне за собою відставку усього Кабінету.

Правова система. У 1763 р. Канада стала британською колонією, на яку були повністю розповсюджені англійські закони. Провінція Квебек, де переважали вихідці із Франції, залишалась прихильною до французького права, що зберігається і понині. У Канаді затвердилась система англійського загального права, відповідно до якої рішення судів високого рангу, не тільки місцевих, але й британських, отримують обов'язкову силу судового прецеденту. В країні застосовуються і зберігають самостійне значення норми права справедливості. Постанови канадських судів протягом довгого часу підлягали оскарженню у Судовий комітет Таємної ради у Лондоні. Ця практика у кримінальних справах була скасована у 1933 р., у цивільних у 1949 р. Однак раніше прийняті рішення Судового комітету володіють обов'язковою силою. Нині вирішальна роль у забезпеченні єдності системи

загального права в країні належить Верховному суду Канади. У свою чергу рішення судів провінцій є обов'язковими для нижчих судових інстанцій.

Законодавча влада в Канаді довгий час належала британському Парламенту. Колоніальні власті лише видавали прийняті у метрополії закони, якщо вони не суперечили місцевим умовам. У 1867 р. Канада отримала статус домініону, у зв'язку з чим почала набувати самостійного значення система законодавчих актів, що видавались канадськими властями. Повноваження останніх істотно розширились по Вестмінстерському статуту 1931 р. Однак лише з виданням Конституційного закону 1982 р., який остаточно закріпив державний суверенітет країни, було встановлено, що жоден наступний акт британського Парламенту не матиме сили в Канаді. Федеративний устрій країни обумовлює розмежування законодавчої компетенції між Парламентом країни і законодавчими зборами провінцій. До винятково федеральної компетенції входять 27 питань, у тому числі регулювання економіки, торгівлі, мореплавства та рибальства, законодавство у питаннях грошового обігу та банків, патентів і авторського права, шлюбу і розлучення, кримінального права і процесу. У компетенції властей провінцій перебувають питання місцевого характеру: муніципальні установи, податки, освіта, виховання, відправлення правосуддя у провінціях, цивільний процес.

Від 1918 р. в країні функціонує Федеральна комісія з правової реформи, серед обов'язків якої – спостереження за станом законодавства і внесення пропозицій щодо його удосконалення. Одночасно була запроваджена Постійна конференція з уніфікації права в Канаді, яка періодично обговорює «модельні» проекти законів і рекомендує усім провінціям, щоб подолати істотні різниці у їхньому законодавстві, у першу чергу у питаннях цивільного і торгового права. Видані у Канаді нові закони публікуються у щорічних збірниках «Статути Канади» (з 1867 р.), «Статути Альберти» (з 1906 р.) тощо. Збірки законів у переглянутих виданнях, федеральні й окремих провінцій, публікуються кожні 10 років. У сфері цивільного і торгового права на рівні федерального і провінцій, за винятком Квебеку, діють не кодекси, а

законодавчі акти, що регулюють крупні правові інститути. За останні десятиліття проявляється тенденція до видання законів із все більшим широким предметом регулювання. Однак залишається чимало правових інститутів, які регулюються в основному нормами загального права. Шлюб, сімейні відносини, розлучення й успадкування регулюються законодавством як федерації, так частково і провінцій. Чисто формальні підстави для розлучення були доповнені федеральним Законом про розлучення 1968 р. Услід за цим у багатьох провінціях були видані закони про реформу сімейного права, які розширювали майнову самостійність подружжя, обмежували свободу заповіту і забезпечували права успадкування для одного із подружжя, який пережив іншого, а також для неповнолітніх дітей. У сфері регулювання діяльності корпорацій і торгівлі діє ряд актів, прийнятих за зразком відповідного англійського законодавства, але із врахуванням досвіду американських законів і власної ділової практики: серед них федеральні закони про корпорації, банки, страхові компанії, банкрутство, багато із яких переглядаються кожні 10 років. Що ж стосується американської правової доктрини, то її вплив особливо помітний у сфері регулювання страхових компаній.

У Канаді виникло так зване антитрестівське законодавство, досить схоже на американське. Ряд істотних особливостей має цивільне і торгове право у провінції Квебек. Французькі закони і правові звичаї застосовувались тут аж до 1866 р., коли був прийнятий ЦК Квебеку на французькій і англійській мовах, який відтворює структуру ЦК Франції 1804 р. У регулюванні деяких правових інститутів ЦК 1866 р. орієнтується також на французьке право кінця XVIII ст., успадковане потомками французьких колоністів. У 1994 р. виданий новий ЦК, побудований на тих же принципах, що й у Великобританії та США, і визначається відповідними законодавчими актами та суддівськими правилами. ЦПК є тільки у провінції Квебек. Виданий у 1965 р., він увібрав у себе, як і його попередники, основні риси цивільного кодексу, що відповідають французькій моделі.

Трудові відносини і питання соціального забезпечення регулюються Федеральним законом 1967 р. і наступним законодавством провінцій, однак у деяких провінціях ним заборонені страйки. Федеральний закон 1978 р. дозволяє властям втручатись у конфлікти, пов'язані із укладанням колективних договорів. Закон про рівне право на труд 1986 р. зобов'язує підприємців брати на роботу визначений процент жінок, представників національних меншин, осіб із обмеженою працездатністю. У 1988 р. внесені поправки до Закону про страхування від безробіття, що розширюють права безробітних. Законодавство передбачає здійснення різного масштабу заходів, спрямованих на охорону довкілля. У 1986 р. попередня система порівняно невеликих штрафів за промислове забруднення природи була замінена введенням кримінальної відповідальності у вигляді різних термінів позбавлення волі і крупних штрафів.

У 1955 р. був виданий новий Кримінальний кодекс, який заборонив застосування кримінальних покарань за дії, не означені у ньому, а передбачені лише нормами загального права, і дозволив використовувати норми загального права для тлумачення і застосування норм Кодексу. У ньому відсутній формальний розподіл злочинних дій на фелонії і місдимінори, який зберігався в Англії до 1967 р. як пережиток кримінального права XVIII ст. Однак він зберіг тілесні покарання (побиття) за збройне пограбування, деякі злочини проти особи та статеві злочини. Він передбачає досить суворі заходи, у тому числі довгі терміни позбавлення волі, за більшість злочинів, а для осіб, визнаних «звичними злочинцями» чи «сексуальними психопатами», превентивне ув'язнення на невизначений строк. Істотну роль у регулюванні питань кримінального й цивільного процесу відіграє також канадський Закон, що відноситься до свідків і доказів 1927 р. із наступними змінами. Смертна кара у мирний час скасована у 1976 р.

Судова система. Вища судова інстанція країни – Верховний суд Канади. Він розглядає скарги лише у справах про найбільш тяжкі кримінальні

злочини, які переслідуються обвинувачувальним актом, якщо первісний виправдувальний вирок був скасований вищим судом або якщо під час розгляду справи виник спор з питання права. За проханням Генерал-губернатора або Уряду Верховний суд може як консультативний орган розглядати питання, пов'язані із тлумаченням конституційних актів, перевіркою конституційності законів, які приймаються Парламентом і законодавчими зборами провінцій, і спори між ними про компетенцію. Створений у 1970 р. Федеральний суд Канади розглядає цивільні позовні претензії до федеральних властей і від їхнього імені, спори про громадянство, скарги з питань податків, патентів і торгових марок, спори між Федеральним урядом і органами виконавчої влади провінцій тощо. Це єдиний суд у Канаді, діяльність якого обмежується застосуванням лише федеральних законів. Усі інші суди застосовують як закони федерації, так і закони провінцій.

Верховний суд кожної із 10 провінцій виступає як суд першої інстанції у найбільш важливих цивільних і кримінальних справах, а також розглядає апеляційні скарги на постанови нижчих судів провінцій з усіх категорій справ. Суди графств (у деяких провінціях – округів, у Квебеку – провінційні суди) розглядають по першій інстанції цивільні справи, як правило, із сумою позову від 300 до 3000 доларів, а також кримінальні справи про злочини середньої тяжкості – крадіжки, автодорожні злочини тощо. Цивільні справи з позовами до 300 доларів розглядаються в судах з дрібних позовів. Кримінальні справи щодо найменше тяжких злочинів, що переслідуються у сумарному порядку, а також стосовно деяких злочинів, які переслідуються за звинувачувальним актом, розглядаються магістратськими судами (у Квебеку мировими сесійними судами). На їхню долю приходиться понад 90 % кримінальних справ. За винятком справ, що переслідуються у сумарному порядку і входять до виняткової компетенції магістратських судів, звинувачуваний має право вимагати, щоб його справа була розглянута з

участю суду присяжних. Законодавство передбачає розгляд і деяких категорій цивільних справ з участю суду присяжних.

У деяких провінціях Канади мають місце роздільні суди у справах неповнолітніх, які розглядають звинувачення у злочинах і дрібних правопорушеннях, і сімейні суди для вирішення спорів про дітей, позовів про сплату аліментів тощо. Відповідно до прийнятого у 1982 р. Закону про неповнолітніх правопорушників справи про кримінальні злочини підлітків у віці 12-18 років розглядаються у названих судах за правилами процедури загальних судів, із залученням адвоката і дотриманням інших гарантій прав звинувачуваного. У Канаді немає системи адміністративних судів: скарги на дії адміністративних органів розглядаються загальними судами провінцій і федерації на підставі спеціально виданих законів.

На свої посади усі судді призначаються федеральними властями, за винятком магістратських суддів, призначуваних властями провінцій. Зміщення судді з його посади може бути здійснене Генерал-губернатором лише за вимогою Федерального парламенту. Розгляд кримінальних справ здійснюється головним чином поліцією. Звинувачення в суді магістратів можуть підтримувати приватні особи, однак генеральні атторнеї федерації або провінції мають право на будь-якій стадії судового розгляду призупинити розгляд звинувачення, що здійснюється приватною особою. Звинувачення в судах вищих інстанцій підтримується представником генерального атторнея провінції. Ним може бути як юрист, що постійно виступає у цій ролі, так і приватний практикуючий адвокат, якому доручається ведення конкретного процесу. Генеральний атторней Канади очолює Міністерство юстиції. Його представники можуть підтримувати звинувачення у будь-яких судах. Захист у кримінальних справах і представництво інтересів сторін у цивільних справах здійснюють лише адвокати, що є членами корпорації юристів відповідних провінцій.

У Канаді немає єдиного федерального омбудсмена. На національному рівні діють 2 галузеві омбудсмани: уповноважений у питаннях державних мов і слідчий у справах виправних установ.

3. Правова система Австралійського Союзу

Державний устрій. Австралія – федеративна держава, яка входить до очолюваної Великобританією Співдружності. Вона складається із 6 штатів та двох територій – Північної й Австралійської столичної. У кожному штаті є призначений Королевою Великобританії губернатор, парламент, уряд, судові органи. Діє Конституція 1900 р. За формою правління Австралія – конституційна парламентська монархія. Політичний режим – демократичний. Главою держави вважається Королева Великобританії, яка здійснює свої повноваження через призначуваного нею Генерал-губернатора.

Законодавча влада покладена на двопалатний Парламент, який обирається загальним голосуванням. У складі верхньої палати – Сенаті – 76 осіб – по 12 від кожного штату і по 2 від територій, обраних загальним голосуванням. Сенатори від штатів обираються на 6 років, а від територій – на 3 роки із зміною половини складу кожні 3 роки. У Палаті представників – 148 членів. Депутати нижньої палати також обираються шляхом прямих виборів і представляють суб'єкти федерації пропорційно чисельності їх населення. Термін повноважень депутатів – 3 роки, але рішенням генерал-губернатора палата може бути розпущена достроково. Повноваження палат практично однакові, за винятком сфери фінансового законодавства – Сенат позбавлений вносити поправки до фінансових законопроектів. Після ухвалення законопроекту обома палатами він передається на затвердження Генерал-губернатору. Сфера законодавства штатів і федерації розмежована. Законодавчі повноваження федерації чітко визначені Конституцією. Штати ж володіють «супутніми повноваженнями». До обмеженої компетенції місцевих органів входять питання охорони здоров'я, шкільного навчання,

дорожнього господарства. Однак, якщо закони штатів суперечать законам федерації, перевага надається останнім.

Виконавча влада покладена на британську Королеву і здійснюється від її імені призначеним нею на 5 років Генерал-губернатором. Він має право скликання й відстрочки парламентських сесій, розпуску Палати представників, схвалює прийняті парламентом закони, має право повернути закон в парламент із своїми поправками, призначає на державні посади, здійснює право помилування і є верховним головнокомандувачем. Генерал-губернатор призначає консультативний орган – Федеральну виконавчу раду, яка створюється «для надання допомоги Генерал-губернатору у здійсненні ним своїх функцій в управлінні державою». Представники Королеви в штатах – губернатори – незалежні від Генерал-губернатора. Їхня діяльність ним не контролюється. Вони діють у межах наданої компетенції. Термін їхніх повноважень також дорівнює 5 рокам.

Уряд Австралії створюється із представників партії, яка отримала більшість місць у парламенті й очолюється Прем'єр-міністром. Ним стає лідер партії, яка перемогла на виборах. Прем'єр-міністр формує Кабінет і представляє список на затвердження Генерал-губернатору. Уряд визначає основні напрямки державної політики, володіє законодавчими повноваженнями, використовує делеговане йому парламентом право на видання законодавчих актів, наділений квазісудовими функціями. Він регулює повноваження, формально закріплені за Генерал-губернатором. Кожен із міністрів, що входять до Кабінету, відповідає за один департамент, хоча один міністр може керувати і кількома департаментами одночасно. Уряд несе колективну відповідальність перед нижньою палатою федерального парламенту.

Правова система. Правова система Австралії формувалась під впливом англійського права. Основними юридичними джерелами там є сформульоване у судових рішеннях загальне право та законодавчі акти. З появою постійних англійських колоній в Австралії у 1788 р. в них відразу ж

мало обов'язково застосовуватись англійське право. Пізніш колоніям формально була надана можливість самостійно формувати свої правові та судові системи. Однак до недавнього часу Австралія значною мірою копіювала рішення англійських судів та акти британського парламенту. В Австралії і нині можуть застосовуватись деякі парламентські акти, давно скасовані у самій Великобританії. Загальне право, на відміну від законодавства, є єдиним для усіх шести штатів та двох територій Австралійського Союзу – Північної та Австралійської столичної. У цьому сенсі Австралія досить істотно відрізняється від США, де у кожному штаті є «своє» загальне право. Велику роль у забезпеченні єдності австралійського загального права відіграє Верховний суд Австралії, рішення якого, прийняті за скаргою на постанову суду будь-якого штату, є обов'язковими для усіх судів Австралійського Союзу. Силу прецеденту в системі загального права мають тільки рішення Верховного суду Австралії та верховних судів штатів і територій. Їм зобов'язані слідувати усі нижчі суди, хоча самі верховні суди в Австралії ніколи не вважали і не вважають себе пов'язаними своїми раніш прийнятими рішеннями.

Вплив англійської системи на австралійське загальне право був таким великим, що постановам палати лордів та інших апеляційних судових інстанцій неодмінно надавалась перевага перед рішеннями австралійських судів навіть найбільш високого рангу. Лише за останні десятиліття австралійське загальне право стало розглядатись не як частина англійського, а як самостійна система, що було закріплено у рішенні Судового комітету Таємної ради і ряду австралійських судів. Однак і понині австралійські суди у своїх постановах нерідко посилаються на авторитет англійських судів. Законодавство Австралії включає закони, видані парламентами Союзу та окремих штатів. До них примикають і підзаконні акти відповідних виконавчих властей. Компетенція Союзу та штатів розподілена Конституцією таким чином, що істотна частина правових інститутів регулюється законодавством штатів. Певне їх число виявилось у сфері

співпадаючої компетенції – у випадку суперечності між ними пріоритет віддається законодавству Союзу, – і досить значна, до того ж украй важлива, частина – до виняткової компетенції Союзу.

Більшість галузей права Австралії не містить істотних відмінностей від англійського права. Виняток складають норми, які відносяться до земельного права і частково до трудових відносин. Специфічні природні умови Австралії, де в пустелях, наприклад, вода ціниться набагато більше, ніж земельні ділянки, наявності родовищ золота та «золоті лихоманки», які спалахують час від часу, викликали до життя закони про державну реєстрацію прав власників земельних ділянок, що відрізняються від англійських законів. Для трудового законодавства Австралії, яке розвивається в умовах підвищеного попиту на робочу силу, характерне широке застосування примусового арбітражу у вирішенні трудових конфліктів. У 1988 р. був виданий Федеральний закон про трудові відносини, який передбачає активну участь уряду у регулюванні конфліктів між підприємцями та робітниками, перш за все на стадії укладання трудових договорів. Цей Закон стимулює зміцнення профспілок, визначає їх взаємні відносини із своїми членами, приписує створити федеральну комісію з трудових відносин.

З другої половини ХХ ст. австралійські законодавчі органи та суди докладають значних зусиль, щоб за допомогою нових законів і традиційних інститутів загального права захистити інтереси покупців від недобросовісних продавців і рядових споживачів від свавілля крупних корпорацій. Діяльність компаній на всій території країни тепер регулюється Законом про корпорації 1989 р. Сьогодні в Австралії діють правові норми, які слугують захистом від різних видів забруднення довкілля. Серед них виданий у штаті Південна Австралія у 1987 р. Закон про охорону вод від забруднення нафтою та іншими шкідливими речовинами. Одну із своєрідних галузей законодавства Австралії створюють норми, що регулюють юридичне становище корінних мешканців країни – аборигенів, які виявились на межі вимирання. У ХХ ст.

правовий статус аборигенів зазнав немало змін. Якщо Конституцією 1900 р. за ними визнавались тільки виборчі права, то після референдуму 1967 р. вони формально визнані повноправними громадянами. У 1968 р. було створене федеральне Міністерство у справах аборигенів. Такі міністерства мають місце і в деяких штатах. У 1973 р. запроваджено Національний консультативний комітет аборигенів, який складається із представників корінного населення, але не отримав скільки-небудь серйозних повноважень. У 1976 р. на Північній території розпочалось будівництво селищ для аборигенів, у ряді штатів за останні роки були видані закони, що надають їм землю. Однак їх основні проблеми залишаються невирішеними.

Джерелом кримінального права Австралії є законодавство Союзу та окремих штатів, а також норми загального права. У рамках Союзу діє тільки Закон про державні злочини 1914 р., який неодноразово видавався у нових редакціях. Ним передбачена відповідальність за злочини проти державної безпеки Австралійського Союзу. На рівні штатів кримінальне законодавство кодифіковане тільки у Квінсленді, Західній Австралії й Тасманії. В останніх штатах і територіях були видані не кримінальні кодекси, а, за англійським взірцем, консолідовані акти, що встановлюють відповідальність за певні групи злочинів. Провідне місце в історії кримінального законодавства Австралії належить КК штату Квінсленд 1899 р., перевиданий у 1913 р. у новій редакції для штату Західна Австралія, а в 1924 р., ще в одній редакції, – для штату Тасманія. Разом з КК Індії 1860 р. він відіграв важливу роль зразка в укладанні кримінальних кодексів для англійських колоній в Африці та інших районах земної кулі. Основні види покарань, передбачені кримінальними законами федерації та штатів, – позбавлення волі, умовне засудження і штраф. Смертна кара в Австралії скасована нині на усій території країни після того, як у 1985 р. її послідовно скасували штати. Як спосіб відбуття позбавлення волі застосовується періодичне ув'язнення, практикується тимчасове звільнення для роботи, коли термін позбавлення волі підходить до кінця. В Австралії, як і в інших розвинених країнах,

ведуться посилені пошуки засобів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі, а також різних варіантів умовного засудження, відстрочки судового розгляду, винесення вироку та його виконання тощо.

Судова система. Судова система Австралії охоплює федеральні суди, суди окремих штатів, а також кілька спеціальних судових установ з чітко визначеними, досить обмеженими функціями. І федеральні суди, і суди окремих штатів можуть розглядати справи у відповідності до законодавства як Союзу, так і штатів. А тому федеральні суди створені лише як вищі судові органи та для виконання судових функцій в Австралійській столичній та Північній територіях. Наприкінці 1970-х років були створені Сімейний суд Австралії і Федеральний суд Австралії.

Високий суд Австралії розглядає питання, пов'язані з тлумаченням Конституції, справи, у яких Австралійський Союз виступає як одна із сторін, спори між штатами, скарги на дію федеральних чиновників, справи про кримінальні злочини, передбачені законодавством Союзу. Федеральний суд Австралії розглядає трудові конфлікти. Сімейний суд Австралії може дати дозвіл на розлучення на усій території країни, крім штату Західна Австралія та Північної території, де цю функцію виконують відповідні верховні суди. Крім розлучення Сімейний суд розглядає будь-які інші спори між колишнім подружжям майнового і немайнового характеру. Системи судів кожного із штатів та територій діють самостійно, а їх структура та функції демонструють істотні розходження. Вищою судовою інстанцією для відповідного штату й території скрізь є Верховний суд. Як перша інстанція він вирішує справи про найбільш серйозні кримінальні злочини з 12 присяжними засідателями і цивільні справи із значною сумою з участю 4 або 6 присяжних. Верховний суд розглядає скарги на постанови нижчих та деяких спеціальних судів.

У ряді штатів є, у вигляді «проміжних інстанцій», суди графств або округів, які розглядають у тому ж порядку, що й верховні суди, справи про серйозні кримінальні злочини, крім найбільш тяжких, та цивільні справи із

сумою позову, яка перевищує компетенцію нижчих судів. Що ж стосується цих останніх, то в різних штатах і територіях вони називаються або місцевими, або магістратськими, або судами малих сесій і розглядають справи про незначні кримінальні злочини та цивільні справи із сумою позову до рівнів, встановлених у кожному штаті чи території, а також спори між власниками та орендаторами.

На посади судді призначаються довічно чи за досягнення певного віку відповідними органами виконавчої влади. Суддів вищих судів Австралії призначає Генерал-губернатор після узгодження з Виконавчою радою. До претендентів на суддівські посади пред'являються занадто високі вимоги: освіта, стаж юридичної практичної діяльності тощо. Лише мирові судді можуть не мати юридичної освіти, однак у деяких штатах від них після призначення вимагають пройти відповідні курси. Судді можуть бути усунені з посад лише після рішення парламенту Союзу або штату. В країні відносно багато спеціалізованих судів, які не входять в систему загальних судів. У 1975 р. був створений Трибунал адміністративних скарг, який розглядає скарги на рішення міністрів Австралійського Союзу та деяких інших урядових чиновників. Різноманітні за назвами та функціями адміністративні трибунали діють в окремих штатах. У штаті Вікторія є трибунал, який розглядає спори місцевих властей з архітекторами та будівельниками з приводу зведення нових будівель, а також комісія, яка видає ліцензії на продаж спиртових напоїв. В усіх штатах є так звані промислові трибунали, які розглядають конфлікти між підприємцями та працівниками, суди у справах неповнолітніх, які розглядають справи про малозначні злочини, скоєні підлітками або проти дітей та підлітків, і разом з тим зобов'язані слідкувати за дітьми, що втратили батьків, дітьми без нагляду тощо. До числа спеціалізованих відносяться і суди із розгляду пригод на морі, випадки смерті та зникнення людей, що опинились за бортом.

Переслідування у незначних кримінальних справах здійснюється поліцією, яка перебуває під контролем властей штатів і територій, крім

Австралійської федеральної поліції. Переслідування у звинуваченнях у серйозних кримінальних злочинах здійснюється від імені Королеви відомствами генерального атторнея. Представники генеральних атторнеїв у судах називаються королівськими обвинувачами. Вони володіють великими повноваженнями, у тому числі і у вирішенні питання про доцільність збудження або продовження кримінального переслідування у конкретній справі. В Австралії, подібно до Англії, спочатку існував строгий розподіл на баристерів та солісіторів. Нині він зберігається у трьох штатах, де баристери виступають у судах, а солісітори дають консультації, готують справи до слухання тощо. В останніх штатах і територіях майже всі особи, допущені до заняття юридичною практикою, складають єдину категорію адвокатів. Від них вимагається закінчення юридичного факультету університету, відповідний стаж роботи судовим клерком і здача додаткових екзаменів. В країні досить широко розповсюджена система безоплатної юридичної допомоги, у тому числі і для аборигенів. Понад 100 відповідних програм фінансуються місцевими бюджетами та добродійниками.

Закон 1977 р. запровадив інститут федерального Омбудсмана Австралії, якого призначає Генерал-губернатор за рекомендацією Прем'єр-міністра та Кабінету на 2 роки. Ще у 1975 р. був передбачений Омбудсман у справах сил оборони. На рівні штатів посади омбудсманів були запроваджені з 1971 р. у Західній Австралії і до 1979 р. у Тасманії.

4. Правова система Нової Зеландії

Державний устрій. Нова Зеландія – унітарна держава. Адміністративно розподіляється на 10 провінцій і 109 графств. За формою правління – конституційна парламентська монархія. Політичний режим – демократичний. Місцеві органи самоврядування – ради графств, графських міських територій та сільських округів фактично підпорядковані центральним органам управління.

Країна не має писаної конституції. Неписану складають законодавчі акти, конституційні угоди, прецеденти. Вперше у світі у 1893 р. у Новій Зеландії було надане виборче право жінкам. Главою держави є британська Королева, яка здійснює свою владу через призначуваного нею Генерал-губернатора. Термін його повноважень – 5 років. Генерал-губернатор наділений вищою виконавчою владою. Він призначає Прем'єр-міністра – лідера партії, яка перемогла на виборах, вищих посадових осіб, володіє правом помилування, є верховним головнокомандувачем, призначає послів та інших дипломатичних працівників, скликає парламентські сесії, має право перервати їх або продовжити, підписує видані парламентом акти, однак не має права їх не схвалити.

Генерал-губернатор має право видавати різні акти, які потребують міністерської контрасигнації. Формально здійснює свої повноваження за допомогою Виконавчої ради. Однак насправді Виконавчій раді належать практично усі функції, покладені на Генерал-губернатора. Сконцентрувавши у своїх руках найбільш важливі повноваження з державного управління, цей орган спрямовує усю внутрішню і зовнішню політику країни. Кабінет є колегіальним органом, рішення приймаються ним одногolosно. До нього крім Генерал-губернатора входять Прем'єр-міністр та міністри. Міністри, які призначаються Генерал-губернатором за рекомендацією Прем'єр-міністра, керують роботою відповідних міністерств і контролюють діяльність урядових департаментів. Крім керівництва державним апаратом Виконавча рада здійснює нормотворчу діяльність відповідно до законодавчих повноважень, делегованих їй парламентом. Нормативні акти, що видаються радою, повинні бути пізніше затверджені парламентом, однак ця процедура носить чисто формальний характер. Виконавча рада розпоряджається фінансами держави і складає бюджет. За свою діяльність вона відповідає перед парламентом.

Законодавча влада покладена на однопалатний парламент – Палату представників (120 місць), обирану терміном на 3 роки шляхом загальних і

прямих виборів. Парламент збирається на сесії, які тривають майже рік з перервою на літні канікули. Засідання у парламенті проходять під головуванням спікера. Він слідкує за ходом дебатів, встановлює регламент виступів, підписує документи, які видає Палата. Раніше повноваження парламенту були обмежені: він не мав права приймати акти, які суперечать законам британського парламенту. З прийняттям у 1947 р. Вестмінстерського статуту ці обмеження зняті, і зараз Палата представників може приймати закони з будь-якого питання. Право законодавчої ініціативи юридично належить депутатам, однак фактично переважну більшість законопроектів готує уряд. Парламент володіє винятковим повноваженням ухвалення бюджету, запровадження податків і контролю діяльності уряду: якщо Палата прийме резолюцію недовіри, уряд змушений піти у відставку.

Правова система. Нова Зеландія входить до сім'ї англійського загального права. Її сучасна правова система в основних рисах почала складатись від 1840 р., коли країни стала англійською колонією. На її територію було розповсюджена дія статутів і загального права. Хоча з 1947 р. Нова Зеландія стала повністю самостійною державою, у ній зберігають дію британські закони, прийняті у 1840-1947 рр., якщо під час їх видання було зазначено, що вони розповсюджуються на Нову Зеландію. Єдиним джерелом подальшого розвитку законодавства з 1947 р. служать акти запровадженого ще у 1852 р. новозеландського парламенту, який замінив численні англійські закони, що діяли до того. Однак система загального права залишається важливим і самостійним джерелом права. При цьому новозеландські юристи та судді виходять з положення, що існує певна система загального права, єдина для усіх держав, де воно застосовується, і тому визнають силу переконливого судового прецеденту за рішеннями, винесеними вищими судовими інстанціями Великобританії, Австралії, Канади тощо. Рішення вищих новозеландських судів мають силу обов'язкового прецеденту для них самих і для всіх нижчих судів. Від 1937 р. в країні функціонує комітет з реформи права, очолений генеральним аторнеєм, куди входять представники

різних політичних партій, університетські професори-юристи, судді. Наряду з міністерством юстиції має місце Департамент з питань законодавства.

Джерела права. Новозеландське законодавство з різних галузей права визнається досить упорядкованим і добре систематизованим. Не дивлячись на відсутність, як правило, кодексів, у Новій Зеландії мають місце консолідовані акти із найважливіших правових інститутів, що відрізняються нерідко досить своєрідним трактуванням. Діють Закон про право власності 1952 р. (в редакції 1970 р.), Закон про передачу права власності 1852 р., Закон про компанії 1955 р., Закон про купівлю-продаж товарів 1908 р. з наступними змінами, Закон про торгівельне право 1908 р., про повітряні перевезення 1967 р., Закон про торгівлю 1986 р., Закон про корпорації 1989 р., Закон про сімейну власність 1976 р., Закон про статус дітей 1969 р. Трудові відносини у Новій Зеландії регулюються законодавством, а також колективними договорами. Закон про трудові відносини 1987 р. встановив систему вільного укладання колективних договорів без втручання властей. У ньому передбачена обов'язкова реєстрація профспілок та об'єднань підприємців, уповноважених укладати колективні договори, визначені правила проведення страйків, які допускають втручання міністра праці, тощо. У Новій Зеландії ще з 1890-х років існує законодавство із соціальних питань, більше розвинене, ніж у багатьох інших буржуазних країнах. Передбачена виплата – за рахунок оподаткування з усіх видів доходів – пенсій за віком, допомоги по інвалідності, безробіттю, а також надання допомоги нужденним сім'ям.

Кримінальне право є найбільш кодифікованою галуззю новозеландського права. У перші десятиліття існування Нової Зеландії як британської колонії у ній діяли норми англійського кримінального права, на той час погано впорядковані і несистематизовані. У 1893 р. був прийнятий кодифікаційний акт, який нерідко використовувався як модель для кримінальних кодексів в англійських колоніях і домініонах, оскільки містив спрощений виклад основних інститутів англійського кримінального права. У 1961 р. на зміну йому прийшов нині чинний Закон про злочини, який

фактично є кримінальним кодексом. У ньому регулюються інститути Загальної частини кримінального права і деякі питання кримінального процесу, визначені ознаки усіх тяжких злочинів, які переслідуються обвинувачувальним актом, й усі встановлені покарання за них. Закон про злочини відрізняють досить чіткі і узагальнені формулювання. Цим актом передбачено притягнення до кримінальної відповідальності лише у випадку порушення закону, пом'якшені санкції за численні злочини у порівнянні з кодифікаційним актом 1893 р., що відрізнявся суворістю покарань. Разом з тим Закон 1961 р. допускає настання кримінальної відповідальності з 10-річного віку і превентивне ув'язнення для осіб, удруге засуджених за статеві злочини.

Відповідальність за менш тяжкі злочини, що переслідуються в сумарному порядку, встановлена в Законі 1965 р. з наступними змінами і інших актах, однак і на них розповсюджуються положення Загальної частини кримінального права, сформульовані у Законі 1961 р. Чинне кримінальне законодавство Нової Зеландії передбачає широке застосування штрафу та умовного засудження, а також розміщення засуджених у віці до 21 року у спеціальні установи виправного характеру. Смертна кара за загальнокримінальні злочини у Новій Зеландії скасована у 1961 р., а за всі злочини – у 1989 р. Питання цивільного і кримінального процесуального законодавства регулюється в Законі про судоустрій 1908 р., у Правилах цивільної процедури у Верховному суді (додаток до названого Закону 1908 р.), у Правилах Апеляційного суду 1955 р., у Законі про магістратські суди 1947 р., у періодично виданих законах про кримінальне правосуддя, які видаються періодично, та в інших актах.

Судова система. Найбільш високе положення в системі новозеландських судів посідає Апеляційний суд. Він складається із голови Верховного суду, президента Апеляційного суду і 3 суддів, які, як і президент, є суддями Верховного суду. До компетенції цього суду входить розгляд апеляційних скарг на постанови Верховного суду у цивільних і

кримінальних справах, винесені ним як судом першої інстанції, а також у деяких випадках на рішення судів нижчих інстанцій у цивільних справах, що представляють особливу складність і на постанови органів адміністративної юстиції. Рішення Апеляційного суду у цивільних справах, а у виняткових випадках – і в кримінальних можуть бути оскаржені у Судовий комітет Таємної ради в Лондоні за дозволом або самого Апеляційного суду чи Судового комітету.

Верховний суд складається із голови і 25 суддів. По першій інстанції судді Верховного суду одноосібно або по 2-3 судді, іноді з присяжними, розглядають серйозні і складні цивільні справи, а також, з обов'язковою участю присяжних, – справи про кримінальні злочини, які переслідуються обвинувачувальним актом. У розгляді цивільних справ беруть участь 4 або 12 присяжних, в залежності від суми позову, а в кримінальних – завжди 12 присяжних. З 1942 р. як присяжні почали долучатись жінки і з 1965 р. – маорі. У ряді випадків судді Верховного суду одноосібно призначають покарання підсудним, що визнали свою провину у ході попереднього слухання справи у магістратському суді. Верховний суд розглядає скарги на постанови у цивільних і кримінальних справах, винесені магістратськими судами, а в деяких випадках – на рішення органів адміністративної юстиції. Відповідно до чинних в Новій Зеландії правил обвинувачення може оскаржити виправдний вирок або вирок, який воно вважає занадто м'яким, тільки з мотивів порушення права, а не оцінки фактичних обставин справи. У складі Верховного суду має місце адміністративне відділення, до компетенції якого входить розгляд скарг на постанови деяких органів адміністративної юстиції, а також розгляд справ по сутності спорів про оцінку вартості земельних ділянок тощо.

Магістратські суди, що складають нижчу ланку системи загальних судів у Новій Зеландії, розглядають основну масу цивільних і кримінальних справ. В них засідають професійні магістрати. Їхня компетенція у цивільних справах обмежена сумою позову, однак за письмовою згодою сторін

магістратський суд може взяти до розгляду будь-яку справу, пов'язану із зобов'язаннями із договорів або спричинення шкоди. Він має право розглядати кримінальні справи про будь-які види злочинів, крім деяких найбільш тяжких – про державну зраду, вбивство тощо. Він також слухає у порядку сумарного провадження справи про злочини, які переслідуються обвинувачуваним актом, але при цьому не має права призначити покарання понад три роки позбавлення волі. Обвинувачуваний у злочині, що переслідується обвинувачуваним актом, може вимагати, щоб його справа розглядалась не в магістратському, а у Верховному суді за участю присяжних. Одна із функцій магістратського суду – попереднє слухання кримінальних справ для вирішення питання про те, чи є достатніми докази для передачі справи до Верховного суду. Як магістратський суд наряду з магістратами можуть виступати і мирові судді, що безоплатно виконують ці функції (їх в країні близько 7000). Однак їхня компетенція обмежується розглядом дрібних кримінальних справ, виданням ордеру на арешт та обшук, попереднім слуханням кримінальних справ за участю не менше 2 мирових суддів, а також прийняттям присяг та заяв. Усі професійні судді призначаються на свої посади Генерал-губернатором за представленням міністра юстиції із числа адвокатів, що мають не менше 7 років стажу практичної діяльності. Вони обіймають свої посади до 72 років (судді вищих інстанцій) або до 68 років (магістрати) і, як правило, не переводяться у вищі чи інші суди. Мирові судді також призначаються Генерал-губернатором, часто за представленням депутатів парламенту. Наряду із системою загальних судів у Новій Зеландії має місце велика кількість інших судових установ із різноманітною компетенцією: Земельний суд маорі, Суд із трудових спорів, Компенсаційний суд про нещасні випадки на виробництві, Суд у справах неповнолітніх, трибунали з авторського права, радіостанцій, публікацій, спорів, пов'язаних з експлуатацією автомобілів, про виплату компенсації та її розміри тощо.

У 1962 р. у Новій Зеландії, першій серед країн Співдружності, була запроваджена посада Омбудсмана із повноваженнями контролю законності рішень урядових органів, і виступати у випадку необхідності з «рекомендаціями» про їх скасування. Розслідування кримінальних справ проводиться спеціальними службами поліції. Для розслідування причин смерті за підозрілих обставин, а також у місцях позбавлення волі скликається суд корнерів. Обвинувачення у суді з кримінальних справ, які переслідуються обвинувальним актом, підтримує генеральний атторней, солісітер Корони або призначені ним представники Корони із числа адвокатів; в інших кримінальних справах – службовці поліції, а в деяких випадках – приватні громадяни.

У Новій Зеландії, подібно Великобританії, існує розподіл адвокатів на баристерів, що виступають у вищих судах, і солісіторів, зайнятих в основному підготовкою справ до слухання, укладанням договорів, оформленням заповітів тощо. Однак на відміну від Великобританії тут відповідно до ордонансу про Верховний суд 1841 р. було тимчасово дозволено поєднувати обов'язки баристера і солісітора, що пізніше стало загальноприйнятою практикою: баристери мають можливість отримати права солісіторів, а ті, після складання відповідних екзаменів або за наявності 5-річного стажу, допускаються до виступів у суді. Лише невелике коло баристерів, що мають привілейований статус «королівських радників», не може виконувати обов'язків солісіторів.

В країні існує система безоплатної юридичної допомоги у кримінальних і в цивільних справах.

5. Правова система Кіпру

Кіпр з 1570 р. входив до складу Османській імперії, а з 1878 р. – англійських колоній. Незалежність отримав у 1960 р. У липні 1974 р. під приводом захисту турків-кіпріотів Туреччина ввела на острів свої війська,

окупувавши біля 37 % його території. Це привело до фактичного розколу Кіпру на дві уособлені частини.

Державний устрій. Адміністративно-територіальний розподіл – 6 округів. Основу конституційного устрою Республіки Кіпр складають Цюрихсько-Лондонські угоди. Відповідно до Конституції 1960 р. державна система країни заснована на принципі етнічного дуалізму. Президентом повинен бути грек-кіпріот, Віце-президентом – турок-кіпріот. Кожного повинна обирати відповідна община на 5-річний термін. Парламент також повинен формуватись на общинній основі: 35 депутатів від грецької і 15 – від турецької общин. Однак на практиці ці положення застосовувались недовго. Після міжобщинних зіткнень у грудні 1963 р. турки-кіпріоти не беруть участі в роботі Палати представників, Ради міністрів та інших державних установ. За формою правління Кіпр – президентська республіка. Політичний режим – демократичний. Законодавча влада належить Палаті представників (парламенту), яка складається із 56 депутатів-греків (за турками-кіпріотами зарезервовано 24 місця), обраних на 5 років шляхом прямого, загального й таємного голосування. Законодавча ініціатива у питаннях внутрішньої та зовнішньої політики належить уряду на чолі з Президентом і Віце-президентом. Рада міністрів не підзвітна у своїй діяльності Палаті представників, яка не має права ставити за своєю ініціативою питання про довіру уряду. Глава держави – Президент, обраний безпосередньо громадянами на 5 років. Він володіє звичайними прерогативами глави держави, реалізує виконавчу владу через сформовану й очолену ним Раду міністрів.

У турецькій зоні 5 травня 1985 р. відбувся «референдум» з питання про конституційний устрій цієї частини острова. Конституція сепаратної держави запровадила президентсько-парламентську систему. 15 листопада 1983 р. як «суверенна держава» була проголошена Турецька республіка Північного Кіпру (ТРПК), визнана тільки Туреччиною. 12 березня 1985 р. Турецько-Кіпрська асамблея у північній частині острова схвалила Конституцію

незалежності, яка не містить посилань на можливе об'єднання грецької та турецької общин.

У квітні 2004 р. в обох кіпрських республіках пройшли референдуми щодо об'єднання в єдину державу. Запропонований план об'єднання острову був названий за ім'ям свого автора — генерального секретаря ООН Кофі Аннана. 65 % громадян ТРПК, що приймали участь у референдумі, підтримали план Аннана, 75 % греків-кіприотів план не підтримали.

Правова система. Правова система Кіпру у сучасному вигляді склалась у період британського колоніального панування на острові (1878-1960). На формування більшості галузей права вирішальний вплив справило англійське право. Численні правові інститути нічим не відрізняються від англійських. На момент британської окупації Кіпру у 1878 р. на острові діяло османське право, яке на той час було майже повністю кодифіковане на основі кодексів Франції. Османське право на Кіпрі включало 5 кодексів, поступово замінених англійським колоніальним законодавством. Османський КК був замінений у 1928 р. кіпрським Кримінальним кодексом, уведеним наказом у Раді, османський Комерційний кодекс – Законом про партнерства 1928 р., Вексельним законом 1928 р. та Законом про банкрутство 1930 р. Османський Цивільний кодекс (Маджалла), який представляв собою кодифікацію норм шаріату, був також поступово замінений рядом крупних актів. У 1930 р. був уведений Закон про контракти, який представляв собою повну кодифікацію англійського договірного права. Цей акт був заснований на індійському Законі про контракти 1872 р. та Декреті про контракти Занзібару 1917 р. Закон про цивільні правопорушення 1933 р. представляв собою кодифікацію англійського деліктного права. Сьогодні Кіпр є єдиною країною у Британській Співдружності, де деліктне право кодифіковане. Певні статті Маджалли були замінені іншим законодавством. Османський Земельний кодекс був замінений Законом про нерухому власність 1945 р. Нарешті, Морський кодекс діє до наших днів у частині, яка не суперечить Акту про торгове мореплавство 1894 р. Були кодифіковані й деякі інші галузі права.

Після отримання незалежності Кіпром положення англійської правової системи були введені в дію Законом про суд справедливості (Courts of Justice Law) 1960 р. Відповідно до термінології цього Закону цивільним і кримінальним судам приписано дотримуватись положень англійського загального права, «оскільки вони не суперечать законам, чинним у даний час, або зміни до них не внесені до Конституції». У випадках, якщо відносини не врегульовані законами Кіпру, суди острова повинні звертатись до положень загального права та права справедливості. На незалежному Кіпрі складається власне прецедентне право. У сімейному праві та деяких питаннях особистого статусу домінуюча роль була збережена за релігійним правом – відповідно церковне право у грецької общини та мусульманське – у турецької. На Кіпрі відсутні власні юридичні вищі навчальні заклади. Греки-кіпріоти отримують юридичну освіту головним чином в Греції та Великобританії.

Більшість інститутів цивільного права та суміжних з ним галузей на Кіпрі засновані на англійському праві. Виняток складають сімейне та спадкове право, тісно пов'язані з релігійними нормами відповідних общин. Ані цивільне, ані торгове право некодифіковані. Поряд із судовими прецедентами діє значна кількість законів, частина з яких була видана ще до проголошення незалежності. У той же час у порівнянні з власне англійським правом можна говорити про кодифікацію окремих цивільно-правових інститутів в Республіці Кіпр. Так, договірне і деліктне право було кодифіковане в Законі про контракти, Законі про проценти та в Законі про цивільні правопорушення.

Єдиного сімейного права на Кіпрі не існує. Кожна община – греки, вірмени, мароніти, турки – керуються своїми релігійно-правовими нормами. Відповідно до ст. 111 Конституції Кіпру будь-яке питання, що стосується заручин, шлюбу, розлучення, нікчемності шлюбу, судового розподілу або реституції подружніх прав або сімейних відносин, повинне регулюватись правом Грецької православної церкви або відповідно церкві іншої релігійної

групи, яке діяло на 1960 р., і має бути підсудним судам такої церкви. Конституція забороняє законодавчим властям втручатись в означену сферу.

До 1990- х рр. шлюби греків-кіпріотів могли братись у релігійній формі, що відповідало традиції. Сьогодні для дійсності шлюбу вимагається його цивільна реєстрація. Світський шлюб розірвати значно легше, ніж церковний: спеціальний сімейний суд, що виник на Кіпрі зовсім недавно, розлучає зазвичай через 2 роки. Церковне розлучення тягнеться від 7 до 10 років. Для держави світського розлучення достатньо навіть коли церковний шлюб не розірваний. Релігійне розлучення за відсутності світського офіційно не припиняє шлюб. Через суперечність нового шлюбного законодавства старим традиціям на Кіпрі значно розповсюджена двошлюбність. Сімейне право турецької общини було кодифіковано у турецькому Сімейному законі.

Сучасне кримінальне право Кіпру засноване на англійському загальному праві. Мінімальний вік кримінальної відповідальності на Кіпрі – 12 років. У повному обсязі кримінальна відповідальність передбачена з 16 років. Покарання охоплюють довічне ув'язнення, ув'язнення на термін, побиття і штраф. Однак на практиці побиття не застосовується. 19 січня 2000 р. Кіпр ратифікував Протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини, яка зобов'язує державу скасувати смертну кару з усього законодавства. Остання страта мала місце у 1962 р. Кримінальний кодекс зберігає смертну кару за зраду, підбурювання до вторгнення та морський розбій із застосуванням насильства та воїнські злочини. Каральна політика у Республіці Кіпр взагалі відрізняється винятковою м'якістю. Довгі терміни ув'язнення у край рідкі, численні з них скорочуються в результаті помилування та умовно-дострокового звільнення. Абсолютна більшість покарань складають штрафи.

Кримінальний процес на Кіпрі в основному слідує англійській моделі. Основним джерелом кримінально-процесуального права є КПК. Справи розслідуються поліцією, служба публічного звинувачення жодних слідчих дій не виконує. Значний процент усіх судових переслідувань здійснюється виключно за ініціативою приватних осіб. Відповідно до кіпрського

законодавства ніхто не може бути затриманим більше ніж на 1 день без рішення суду. Максимальний період затримання, до вручення звинувачення, не може перевищувати 10 днів. Адвокати мають вільний доступ до затриманих.

Джерела права. Основними джерелами права Кіпру, наряду з вище означеними актами, є Закон про компанії з наступними змінами; Закон про партнерів та фірмові назви з наступними поправками; Закон про банківську справу; Закон про патенти; Закони про торгове судноплавство № 45 та 47 від 1963 р. з наступними поправками; Закон про страхові компанії від 1967 р. з наступними поправками; Закон про авторські права від 1976 р. з наступними поправками; Закон про авторське право 1994 р.; Закон про банкрутство. Існує цілий ряд законодавчих актів, які регулюють окремі аспекти діяльності іноземних і місцевих підприємців: Статутне право (Statute Laws) Кіпру 1959 р.; Закон про судові рішення стосовно іноземців; Закон про надбання іноземцями нерухомості; Закон про готелі й туристичні організації 1969 р. з наступними змінами; Закон про вільні зони 1975 р.; Закон про валютний контроль з наступними змінами; Закон про податковий податок 1961 р. з численними наступними поправками; Закон про митницю та збори 1967 р. з наступними поправками; Закон про митні збори 1978 р. з численними наступними доповненнями; Закон про Центральний банк Кіпру від 1963 р. з наступними поправками; Закон про податок на приріст капіталу від 1980 р.; Закон про безпеку споживчих продуктів 1994 р.; Спеціальний закон про консолідацію землі 1969 р., відповідно до якого спеціальний державний орган отримав право примусового викупу землі для її перерозподілу.

Судова система. На момент створення незалежної кіпрської держави передбачалось, що судова система повинна буде відображати двообщинний характер країни. На чолі вищих судових органів – Вищого конституційного суду та Верховного суду, які були об'єднані у січні 1964 р., повинні були стояти нейтральні голови, які б не належали до жодної з національних общин, але володіли правом вирішального голосу і повинні були охороняти

баланс між кіпріотами-греками та кіпріотами-турками – членами означених вище судів. Конституція 1960 р. передбачала, що суд над кіпріотами-турками вершить тільки суддя-турок, а над кіпріотами-греками – суддя-грек. У випадку, якщо у процесі брали участь кіпріоти-греки й кіпріоти-турки, справа розглядалась змішаним судом. Були створенні обцинні контори адвокатів греків і турків, які володіли законодавчими і адміністративними повноваженнями відносно спорів з питань освіти, релігії, культури, спорту, кооперативів та кредитних товариств. Після міжобцинних зіткнень 1963 р. змішані суди припинили своє існування.

Верховний суд складається із 13 членів, призначених Президентом Республіки. Це вища апеляційна інстанція в країні. Верховний суд призначає суддів нижчих судів і вирішує усі питання, пов'язані з їхнім професійним зростанням, дисциплінарною відповідальністю, звільненням тощо. Цивільні справи та незначні злочини, які караються до 3 років ув'язнення або штраф до 500 фунтів, розглядаються в окружних судах (District Courts). До юрисдикції судів асизів (Assize Courts) входять більш серйозні справи. Апеляційною інстанцією по відношенню до них є Верховний суд Кіпру. У республіці немає особливих судів, пов'язаних з державною безпекою. Однак є спеціальні суди: Суд трудових спорів, Суд рентного контролю та Сімейний суд, рішення яких можуть бути оскаржені тільки з точки зору права у Верховний суд. Генеральний атторней Республіки Кіпр виступає як головний юридичний радник Президента Республіки та Ради міністрів й одночасно є директором департаменту публічних переслідувань.

До складу Верховного суду сепаратної держави – Турецької республіки Північного Кіпру – входять голова та 4 судді. Він виконує також функції конституційного суду, вищого адміністративного суду та касаційного суду. Окружні суди у складі 1 судді розглядають справи, які караються ув'язненням на термін до 3 років. Суди асизів у складі 3 суддів розглядають більш серйозні справи. Протягом 10 днів після проголошення вироку обидві сторони процесу можуть подати апеляційну скаргу, якщо покаранням є

ув'язнення або штраф більше ніж 200 фунтів. Усі апеляції надходять до Верховного суду і розглядаються там як мінімум трьома із його членів. Верховний суд може збільшити, зменшити розмір покарання або змінити його вид, винести замість обвинувального вироку виправдний або навпаки, а також направити справу у нижчий суд для нового розгляду.

У 1991 р. в Республіці Кіпр запроваджена посада Омбудсмана. Адвокатура організована у вигляді партнерств, які діють на підставі Закону про партнерства. Після отримання юридичної освіти кандидати в адвокати повинні витримати адвокатський екзамен і пройти річне стажування у адвоката, який має не менше 5 років стажу. Адвокат з 3-річним стажем має право виступати у будь-якому суді країни.